

Részlegesen spontán körülmények között keletkezett pletyka- szövegek pragmatikai szempontú vizsgálata

Szabó Martina Katalin^{1,2} – Szvetelszky Zsuzsanna¹

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, CSS-RECENS Kutatócsoport

² MTA-SZTE Mesterséges Intelligencia Kutatócsoport (RGAI)

The paper examines qualitative features of Hungarian semi-spontaneous gossip conversations from a pragmatic point of view. The findings are compared to results of previous research on gossip, conducted on literary texts. The paper points out that there are significant differences between the features of unstructured gossip conversations and gossip in literary texts. The main novelties of this research are on the one hand, that it analyses gossip in unstructured texts, and on the other hand, that it makes up for an important shortage in the analysis of Hungarian conversations. Namely, we are not aware of any paper examining gossip in Hungarian semi-spontaneous speech corpus from a linguistic perspective.

Keywords: gossip, Hungarian, pragmatics, corpus-based analysis, semi-spontaneous speech, discourse analysis

Kulcsszavak: pletyka, magyar nyelv, pragmatika, korpuszvizsgálat, félig spontán beszélt nyelv, diskurzuselemzés

1. Bevezetés¹

Dolgozatunk célja, hogy pragmatikai szempontból vizsgáljuk különböző körülmények között keletkezett, magyar nyelvű pletykaszövegek kvalitatív sajátosságait, és azokat a szépirodalmi pletyka vizsgálata alapján tett szakirodalmi megállapításokkal összevessük.

A pletyka számos diszciplína által megközelített, ám eltérő mélységben vizsgált és különféleképpen meghatározott jelenség (Kisfalusi – Takács 2018). Bemutatásában, definíciójában és a kutatási kérdések vonatkozásában is ellentmondásos területről van szó, holott a vizsgálat tárgya, mint egyetemes és komplex jelenség, konszenzuális meghatározást és kutatási módszertant kíván. A pletyka a humán kommunikáció egyik alapeleme, amelynek a kulturális evolúciójában jelentős módosulást figyelhetünk meg az emberi kommunikáció fejlődéstörténetében, a könyvnyomtatás, valamint az internet elterjedése következtében. Feltételezhetjük, hogy a nyomtatás előtt a legtöbb dologról pletykából értesült a közösség nagy része. A ma pletykának tekintett információk többsége akkor – validitásában bináris vagy spektrum-jellegű – hírként is értelmeződhetett. Ezzel

¹ A kutatást az Európai Kutatási Tanács (European Research Council), az Európai Unió Horizont 2020 kutatási és innovációs programjának keretében (ERC_CoG_2014_648693 sz. szerződésben) támogatta. Kutatásvezető: Takács Károly.

összhangban áll az, hogy a TESz alapján, a magyar nyelvre vonatkozóan a pletyka legkorábbi jelentése a 'szóbeszéd, mendemonda' volt (1705-től).²

A kutatók a pletykaszövegeket eddig javarészt a társadalomtudomány szempontjából vizsgálták. A szerényebb számú nyelvészeti-pragmatikai elemzés pedig alapvetően szépirodalmi szövegek alapján vonta le következtetéseit. Mindennek eredményeképpen a rendelkezésünkre álló tudományos megállapítások egyrészt a szociológia kérdéseire igyekeznek válaszolni, másrészt nem szerkesztetlen és beszélt nyelvi produktumok vizsgálatán alapulnak. Jelen kutatásunk újdonsága, hogy részlegesen spontán körülmények között keletkezett, hangzó szövegeket vesz górcső alá, azokat a szépirodalmi pletykaszövegek tulajdonságaival összeveti, és az elemzés során a nyelvészeti pragmatikai sajátosságokat helyezi a fókuszba. A részlegesen spontán fogalmat azért alkalmazzuk, mert – a szépirodalmi szövegektől eltérően – nem valamely szerző fiktív, szerkesztett szövegeit vizsgáljuk, ugyanakkor mindkét általunk elemzett korpusz szövegeinek rögzítésénél legalább néhány résztvevő tisztában volt a felvételek készítésével. (A korpuszokról részletesen l. lentebb, 4.) A vizsgálat hiánypótló a magyar nyelvű pletykaszövegek vonatkozásában. Nincs ugyanis tudomásunk olyan dolgozatról, amely a magyar nyelvű, nem szerkesztett, hangzó szövegek pletykáit nyelvészeti szempontból tárgyalná.

Dolgozatunknak nem célja, hogy részletesen elemezze a pletykadiskurzusokban alkalmazott pragmatikai eszközöket. Jelen munkánkban alapvetően azt vizsgáljuk, hogy a különböző korpuszokból származó szövegek milyen kvalitatív (így tartalmi és felépítésbeli) sajátosságokkal rendelkeznek, és mindezek, valamint a szövegek keletkezési körülményei között milyen összefüggések fedezhetőek fel. Emellett, amint azt már említettük, fontos cél az is, hogy feltárjuk az eltéréseket e diskurzusok, valamint a szépirodalmi szövegek vizsgálatán alapuló szakirodalmi megállapítások között. A dolgozatban meg fogjuk mutatni, a szerkesztett szövegek pletykadiskurzusainak elemzési eredményei messze nem vonatkoztathatók maradéktalanul a részlegesen spontán pletykaszövegekre, ugyanis e két szövegtípus között számos lényeges eltérés mutatkozik. Ily módon a szépirodalmi pletykaszövegek vizsgálati eredményei helyenként téves következtetéseknek adhatnak teret a nem szerkesztett szövegek sajátosságairól.

2. A pletyka fogalma, funkciója, helye a humán diskurzusban

A pletykakutatás területén a legtöbb kérdést felvető probléma az elemzési mód kiválasztása, valamint a fogalmi apparátus megadása. Az alábbiakban igyekszünk rövid összegzést adni a pletyka különböző megközelítési módjairól.

Az evolúciós pszichológia small-talk-elmélete a pletykát a kurkászással állítja párhuzamba (Dunbar 1996, Miller 2000, idézi Bereczkei 2003), Barkow

²Köszönjük a dolgozat névtelen bírálójának, hogy erre az adatra felhívta a figyelmünket.

(1992) pedig a lét- és fajfenntartásban betöltött szerepét hangsúlyozza. Ez a megközelítés összecseng Gluckman álláspontjával (1963, 1968), amely a pletyka pozitív funkcióit emeli ki. Gluckman (1963) alapján a pletyka célja a normaszegők és csoportatharok pontosítása, illetve a kohézió létrehozása mások kizárása által (l. még Galántai és mtsai 2018). Ugyancsak a pozitív szerepet emeli ki az is, ha a pletykát a „hétköznapi társalgás”, azon belül a történetmondás vagy -elmesélés („story telling”) egyik alfajaként tekintjük (Ries és mtsai 2000). László (2005: 26) alapján az elbeszélés a társadalomban élő ember evolúciósan kialakult képessége a társadalmi élet létrehozására és működtetésére. “Azzal, hogy a beszélő egy múltbeli eseményről beszámol, közösségi eseményt teremt” (Andó 2006: 137). A történetmondás ugyanis ábrázolja a szereplők szociális viszonyrendszerét, megalapozza a közös tudást, deklarálja a csoport összetartozását (Andó 2006: 143) (vö. továbbá Austin megközelítésével (1990) is, amely alapján a konstatív nyelvhasználat is cselekvés).³

A fentebb elmondottak és a nyelvi udvariatlanság jelensége között ellentét feszül, amelyről fontos szót ejteni. A nyelvi udvariasság témája a pragmatikai irodalom egyik fókuszpontja (l. pl. Watts és mtsai 1992, Kadar – Haugh 2013), az udvariatlansággal azonban csupán kisszámú dolgozat foglalkozik, holott a humán interakció bizonyos típusaiban komoly szerepet tölt be (vö. Culpeper és mtsai 2003: 1545, Locherand – Bousfield 2008: 1–2, Kadar 2017). Culpeper (2008: 36) alapján az udvariatlanság olyan kommunikációs viselkedés, amely a *target*, azaz a tárgy vagy témaszemély homlokzatvesztését célozza, vagy legalábbis a *target* ezt a szándékot érzékeli (a homlokzatról l. Brown, Levinson 2008: 43). A homlokzat és a nyelvi udvariatlanság a pletyka szempontjából attól válnak érdekessé, hogy Brown – Levinson (2008: 43) szerint “mindenkinek a homlokzata azon alapul, hogy mindenki másét fenntartják, s (...) általában mindenkinek jól felfogott érdeke, hogy óvják egymás homlokzatát”. A kérdés tehát az, hogy amennyiben a homlokzat (az adott egyéné és mindenki másé) megóvása ilyen fontos szereppel bír, mi készítheti mégis az egyént arra, hogy – kockázatot vállalva – a nyelvi udvariatlanság eszközével támadást intézzen mások homlokzata ellen? Az ellentmondásosságra és a tisztázatlanságra mutat rá az is, hogy Brown és Levinson (2008: 79) magát a pletykát a pozitív udvariasság megnyilvánulási formájaként említik, amely a partner “pozitív homlokzatára irányuló orvoslásként” szolgál. A beszélő ugyanis ilyenkor a hallgató iránti barátság vagy érdeklődés jeleként “időt és fáradságot fordít arra, hogy együtt le-

³ Ehhez kapcsolódik, hogy az antropológia és az etnográfia kétértékűnek nevezi a pletykát, amely szerint azt egyrészt meghatározza az interperszonális szubjektivitás, másrészt beágyazódik a közösségi narratív tartalmak folytonosan változó hálózatába. Ez utóbbit több kontextus eltérő aktualitású átfedése alkotja meg (l. még a pletyka transzformációs folyamatainak megértéséhez támaszt adó, a kulturális evolúció megközelítésén alapuló eredmények: Sperber 2001, Tomasello 2002, Szvetelszky 2002, 2010).

gyen vele”, miközben közös platform állítására is lehetőséget nyit. Ismét más-hogy, de ugyancsak sajátos módon jelenik meg az udvariasság a pletykában az Eggins – Slade (1997) szerzőpárosnál, ahol a pletykáló felek konszenzuseresését motiválja (l. lentebb, 3). Jelen dolgozatunkban a problémát nem áll módunkban részletesen tárgyalni, ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy ezeknek az összefüggéseknek a megvitatása hiánypótló lenne.

A fentebbi kérdéskörön túl a pletyka pragmatikai szempontú vizsgálatának fontosságára mutatnak rá azok a szövegnyelvészeti megközelítési módok is, amelyek alapján valamely szövegtípus elemzésekor fontos, ha nem a legfontosabb szempontnak kell megtennünk a szöveg létrehozásának kommunikációs célját (a nyelvhasználat tevékenységként, funkcionálásként való értelmezéséről részletesen l. Mey 2001, Tomasello 2002, a tervek és célok hierarchiájáról Clarke – Argyle 1997: 602). Tátrai (2006: 158) szerint az a pragmatikafelfogás, amely a nyelvi tevékenység társadalmi, kulturális és kognitív feltételeivel egyaránt foglalkozik, könnyen hozzáfér a különböző nyelvészeti diszciplínákban, valamint a nyelvészeti határtudományokban felhalmozódó tudományos tapasztalatokhoz (l. továbbá Verschueren 1995, 1999: 1–16, Mey 2001: 6–11). Emellett mindezek a tudományágak is tudják hasznosítani a nyelvészeti szövegkutatás eredményeit.

Áttekintve azokat a nemzetközi kutatásokat, amelyek a pletykaszövegekkel nyelvészeti pragmatikai szempontból foglalkoznak, megállapítható, hogy a legtöbb vizsgálat – amint azt a dolgozat bevezetőjében (l. 1) már említettük – szépirodalmi szövegek elemzésén alapul (vö. Al-Hindawi – Abukrooz 2012, Al-hindawi – Mirza 2015, Abukrooz – Al-hindawi 2016). Így például Al-Hindawi és Abukrooz (2012: 29-35) Jane Austen *Emma* című regényének húsz részletét elemzi. Hasonló megoldást alkalmaz Al-Hindawi és Mirza (2015), amikor Richard Brinsely Sheridan komédiájában vizsgálja a pletykarészeket. A dolgozatok között – ritkábban, de – találni olyat is, amely filmszövegeket vesz alapul. Brusk és mtsai (2010) például két olyan vizsgálatot mutatnak be, amelyek során különböző filmrészletekhez kapcsolódóan vesznek fel kérdőíves adatokat. Mindezek a kutatások nyilvánvalóan értékes adalékul szolgálnak a pletykaszövegek pragmatikai vizsgálatához, és jelentős megállapításokat tesznek a pletyka kvalitatív és kvantitatív sajátosságairól egyaránt. Emellett olyan modellek kidolgozását is elvégzik, amelyek a pletyka felépítését, dinamikáját hivatottak bemutatni. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy e vizsgálatok tárgyai nem mellőzik sem a szerkesztettséget, sem a szerzői esztétikum igényének hatását. A kommunikációs aktus résztvevői kitalált személyek, és a diskurzusok tartalma is a mindenkori szerző alkotómunkájának az eredménye. Az ezek alapján született megállapításokról, valamint a kidolgozott modellekről tehát nem tudhatjuk, hogy eltérnek-e, és ha igen, mennyiben és milyen módon a (részlegesen) spontán beszédszituációkban, valós személyek által produkált pletykadiskurzusok sajátosságaitól (vö. Galántai és mtsai 2018).

Amint azt a bevezetőben (l. 1) is említettük, a pletykaszövegek hazai, nyelvészeti pragmatikai szempontú kutatása rendkívül hiányos. A legtöbb tanulmány inkább társadalomtudományi szempontból vizsgálja a jelenséget, mintsem nyelvészeti megközelítésben. Dobos Csilla (2012) dolgozata például a belső vállalati kommunikációban, kérdőív segítségével elemzi a pletyka szerepét. A kutatás során online felmérést végeztek, amellyel a belső vállalati kommunikáció jellemzőit kívánták meghatározni. A pletykát illetően ugyanakkor – az adatfelvétel jellegével és céljával összefüggésben – nem a nyelvészeti pragmatikai sajátágok feltárására törekedtek, hanem a gyakoriságuk, a hatékonyságuk, a (negatív és pozitív) hatásuk felmérésére, valamint a rágalmazással és a becsületsértéssel való összefüggéseinek a felismerésére. Mindezek okán a szerző megállapításai nem magukról a pletykaszövegekről, hanem a pletykával kapcsolatos vélekedésekről adnak információt.

Hámori (2006) dolgozata a társalgási műfajokkal, köztük a pletykával foglalkozik a társalgáselemzés vagy diskurzusanalízis szempontjait használva.⁴ A konverzációanalízis elsősorban a társalgás szerveződésére és szerkezetére koncentrál (vö. Hámori 2006: 158). A szerző egy-egy mintaszöveg alapján jellemzi a választott társalgási műfajokat a szituáció, a célok és beszédaktusok, a forma, a tematika és néhány egyéb pragmatikai sajátág szempontjából.

A pletykáról Hámori (2006: 169–172) a következő legfontosabb megállapításokat teszi: Megjelenhet önálló beszédeseményként, de lehet csupán egy beszélgetés része is. Összetett és nehezen meghatározható szövegtípus, bizonyos esetekben még az azonosítása sem egyértelmű. Az esetében a szituációnak és helyszínnek nincs meghatározó jelentősége (erre a későbbiekben még visszatérünk, l. 4, 5). Nincs közvetlenül megfogalmazható célja sem; kommunikációs céljai egybeesnek a történetelmondás vagy információközlés céljaival. Bár a szerző úgy véli, hogy lehet szociális funkciója – mint például közösségteremtő hatás vagy egyéb beszélői és hallgatói hasznok (így a jólétesültség jelzése stb.) –, ezt csupán áttételesnek tekinti (Elemzésünkben nagy hangsúlyt fektetünk majd az interakciós célok vizsgálatára, l. 5.). A pletyka nem kapcsolódik egyetlen jellegzetes beszédaktushoz. Csevegő, bizalmas, baráti, kooperatív stílus jellemzi, szókincse szabad. Nincs saját, meghatározó szerkezete és terjedelmi kötöttsége.

Falyuna Nóra (2018) kutatása kimondottan nyelvészeti pragmatikai eszközt használ a pletyka vizsgálatához. Internetes hírszövegek, az azokhoz fűzött kommentek, valamint mémek elemzését végzi, amelyhez Al-Hindawi és Mirza (2015) modelljét veszi alapul.

⁴ A szerző megjegyzi ugyanakkor, hogy “a fogalmak nem egyetlen nyelvészeti diszciplínát, hanem számos eltérő irányzatot foglalnak magukba; a legfőbbek között a beszélés néprajzát, a konverzációanalízist, az interakcionális szociolingvisztikát, az interkulturális szociolingvisztikát és a kritikai diskurzuselemzést lehet említeni, sőt néha idesorolják a pragmatikát is” (Hámori 2006: 158).

A hazai vizsgálatokat illetően azt látjuk tehát, hogy nincs egyetlen olyan dolgozat sem, amely a magyar nyelvű, nem szerkesztett, beszélt nyelvi diskurzusok pletykaszövegeit tenné vizsgálata tárgyává.

A fejezet további részében a *pletyka* meghatározásával, kritériumaival foglalkozunk.

Mindenekelőtt magunk a pletykát Petőfi S. (1997) alapján szövegtípusnak tekintjük. Petőfi S. megközelítésében a *szövegfajta* és a *szövegtípus* egymással nem ekvivalens fogalmak. A *szövegfajta* terminussal jelölt szövegosztályba azonos inherens sajátságú szövegek tartoznak, az egyazon *típusú* szövegek ugyanakkor nem inherens tulajdonságaik révén különülnek el. Az utóbbiakat ugyanis az adott kommunikációs helyzethez való viszonyuk határozza meg.⁵

Hámori (2006: 169–171) a pletyka definiálásához Ries és mtsai (2000: 2), valamint Keim (2001: 132) megközelítéséből indul ki, amelyek szerint egy harmadik személyről szól, és negatív értékelést tartalmaz. A szerző (Hámori 2006: 172–173) ehhez két jellegzetességet, illetve módosítást kapcsol: Egyrészt, a közölt (lehetőleg bizalmas) információnak a másik fél számára ismeretlennek kell lennie. Másrészt, meglátása szerint, bár a pletyka egyik jellemző vonása a negatív értékítélet megléte, ezt a sajátságot nem tekinti kizárólagosnak, csupán jellegzetesnek. Ezt támogatja az is, hogy Ries és mtsai (2000) az általuk elemzett beszélgetésekben maguk is találtak olyan részeket, amelyek „pletykának tűnnek, de nem harmadik, hanem első személyre (a beszélőre) vonatkoztak, számos esetben pedig nem találtak explicit értékelést” (vö. Hámori 2006: 169).

Hámori (2006: 172) mindezekből arra a következtetésre jut, hogy “egyes tipikus jellegzetességek erőteljes megjelenése már elég lehet egy adott kategória aktiválásához” (l. a prototípuselméletben a típus és a példány viszonyát, vö. Tolcsvai Nagy 1996: 37). Mindez ugyanakkor azt a kérdést veti fel, hogy hol húzódnak a pletyka határai. Hámori (2006: 173) a *fecsegés* és a *pletyka* között, a magyar nyelvű szövegek esetében a negatív értékítéletet teszi meg határvonalként, amely tulajdonképpen ellentmond korábbi megállapításának (l. fentebb), a *kibeszéléstől* pedig az új információ megléte különíti el (amely a fentebbiek fényében ugyancsak problematikus). Az is meggondolásra érdemes, hogy egyáltalán mit tekinthetünk új információnak. A közös visszaemlékezés során tudniillik az egyes résztvevők rendszerint különbözőképpen járulnak hozzá az emlék rekonstrukciójához (vö. Andó 2006: 121). A narrátorok gyakran felülírják egymás történeteit, tehát eltérő nézőpontból láttatják az eseményeket (Ochs és mtsai (1992) alapján Andó (2006: 148)). Ennek megfelelően a történet mint olyan a beszélő és a hallgató közös „megállapodásának” az eredménye (Polanyi 1979: 207). Amennyiben elfogadjuk, hogy egy ilyenfajta hozzájárulás, tehát a “nézőpontadás” is tekinthető bizonyos szempontból új információnak, a közös vissza-

⁵ Hámori (2006: 159) Kocsány (2002) alapján ugyancsak szövegtípusnak tekinti a pletykát.

emlékezések legalább egy részét is pletykaszövegnek kell tekintenünk. Hasonlóan vizsgálatra érdemesek azok a megnyilatkozások, amelyekben maga az említés ténye hatással lehet a target megítélésére, vagy másképpen a normaszegők és a csoporthatárok pontosítására, illetve a kohézió létrehozására mások kizárása által (l. fentebb), például a következő megnyilatkozások esetében: *van egy Volkswagenja* (vö. Andó 2006: 122); *mindig magassarkúban jár*. A példák elképzelhetőek olyan diskurzusban, ahol a partner számára a targetnek mindezek a sajátosságai ismertek, mégis abból a szempontból, hogy harmadik személyről szólnak, értelmezhetőek negatív ítéletekként, valamint módosulást idézhetnek elő a kapcsolatrendszerben, a pletykához hasonlatosak. (Az itt tárgyalt meghatározások bizonyos részleteire a későbbiekben még visszatérünk, l. 5.)

Az említett problémákat szem előtt tartva magunk a pletykát valamely, a diskurzus résztvevői által ismerhető szereplőről szóló, lokálisan interpretált, nem publikus, az adott csoport evidenciabázisához és konszervatív viszonypontjaihoz képest negatív (ettől függetlenül akár értékvtó) információként határozzuk meg. Ez utóbbi alatt azt értjük, hogy bizonyos információk egy adott kontextusokban negatív ítéletekként viselkedhetnek, míg más kontextusokban semleges vagy akár pozitívan értékelő közlések is lehetnek. Ez a meghatározás összhangban van a pletyka jellegzetességeinek feltárását célzó RECENS-kutatócsoportnak (<https://recens.tk.mta.hu/hu>) a nemzetközi bírálók által jóváhagyott, diszciplínafüggetlenül használt definíciójával is. A pletyka lényeges (de nem szükségszerűen meglévő) attribútumának tekintjük továbbá a terjedést, amelynek minden lépése során transzformációt tételünk (részletesebben l. Szvetelszky 2003, Hámori 2006: 170). A pletyka mint humán kommunikációs aktus interaktív ágenseket feltételez, a felek közötti információáramlás multilaterális, az egyén pedig multiplicitással jellemezhető, vagyis törekszik arra, hogy különböző kapcsolatokat alakítson ki (sokszor akár ugyanazzal a személlyel).

Amint azt a fentebbi meghatározásunk mutatja, kevés olyan kritériumot adtunk meg, amelynek megléte vagy hiánya esetében szükségszerűnek, vagy éppen kizártnak tekintjük, hogy egy adott diskurzust pletykaként kezeljünk. Úgy gondoljuk, hogy a pletykát mindenekelőtt a kommunikációs célja, azaz a funkciója felől kell megközelítenünk és azonosítanunk (részletesen l. fentebb a jelen fejezetben). Az elmondottak okait a 3. fejezetben példák segítségével tovább is tárgyaljuk (l. alább).

3. A vizsgálat eszköze és módszere

Vizsgálatunk anyagát két korpusz véletlenszerűen kiválasztott pletykaszövegei képezték. Az egyik adatbázis esetében, amelyet HuTongue-nak nevezünk, az adatközlők több napig tartózkodtak együtt és hangjukat ez idő alatt 24 órában

rögzítették.⁶ A résztvevők szabadon társaloghattak a rögzítés idején belül bármikor, bármiről és bármely résztvevővel vagy résztvevőkkel, továbbá a beszéd mennyisége sem volt korlátozva (vö. Szabó – Galántai 2018). Másképpen, a társalgások nem voltak kívülről kérdésekkel vagy témameghatározásokkal irányítva. Fontos azonban kiemelnünk, hogy ebben az esetben a résztvevők tudatában voltak a felvétel készítésének, továbbá a diskurzusok külső ingerektől elzárt környezetben keletkeztek (vö. Szabó – Galántai 2018). Az elmondottak okán a korpuszt, amelyet az MTA TK „Lendület” RECENS kutatócsoport leiratozott és annotált, részlegesen spontánnak tekinthetjük.

A másik adatbázisunkat, amelyre a továbbiakban Portik-korpuszként fogunk utalni, a következő sajtósájak jellemzik: A négy résztvevős beszélgetésre 2008. június 23-án került sor egy étteremben. A résztvevők politikai szempontból fontos személyek voltak (Laborc Sándor, a titkosszolgálat akkori főigazgatója, a jobbkeze, Glemba Zoltán, a találkozót összehozó Vajtó Lajos, Portik kísérője, valamint Portik Tamás, egykori olajos maffiózó), és a beszélgetés témája is politikai jellegű volt. Bizonyos, hogy Portikot nem tájékoztatták, hogy a találkozóról hangfelvétel készül. A rögzített felvétel volt az első megbeszélés Portik és a titkosszolgálat vezetője között. Azt egyikük sem titkolta, hogy a baloldal választási győzelmében érdekeltek, Portik ehhez ajánlotta fel a segítségét, médiakapcsolatait, valamint a rendelkezésére álló információkat (444.hu).⁷ A korpusz írásban rögzített anyaga, amely több társadalomkutató és nyelvész konszenzusával validált dokumentum, nyilvánosan megjelent, és munkánk során e lejegyzett változatot használjuk.

Mindkét vizsgálati korpusz annotációjában a pletykaszövegek önálló taget kaptak. Magunk ezeket a korpuszrészeket elemeztük a kutatás során.⁸

Szépirodalmi szövegeket a jelen kutatásban elemzési céllal nem választottunk, tekintettel arra, hogy viszonylag nagy mennyiségű szakirodalmi adat áll

⁶ A hanganyagot, amelyet egy szórakoztatóipari cég rögzített, kizárólag tudományos célokra adták át, teljes titoktartási kötelezettségvállalás mellett. Ezzel összefüggésben a jelen dolgozat példáiban is a neveket rendre más nevekkel helyettesítjük, továbbá bizonyos példák esetében a diskurzusnak csupán egy rövid részletét áll módunkban idézni, ugyanis több szöveg – a korpuszt jellemző sajtós tematika miatt – azonosíthatóvá válna a szövegek forrása.

⁷ Vizsgálatainkat az teszi lehetővé, hogy az Alkotmányvédelmi Hivatal honlapján megjelent közlemény szerint az “Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága, 2013. április 16-án született állásfoglalására, valamint a Belügyminiszter utasítására tekintettel az Alkotmányvédelmi Hivatal, mint minősítő a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény alapján a Portik Tamás és Laborc Sándor közötti találkozókon elhangzott dokumentumait felülvizsgálta, amelynek eredményeként azok minősítését megszüntette”.

⁸ Az annotálás során a 2. fejezetben ismertetett, pletykára vonatkozó elméleti alapvetéseinket követtük.

azok sajátosságairól a rendelkezésünkre. A dolgozatban – a már említetteknek megfelelően (l. 1) – azt célozzuk tehát, hogy a bemutatott két korpusz pletykadiskurzusait elemezzük, és azokat a szépirodalmi szövegek elemzésén alapuló szakirodalmi megállapításokkal ütköztessük.

A vizsgálatunk elvégzéséhez – a 2. fejezetben említett megállapításokon túl – a pletykaelemzések során eddig kidolgozott nyelvészeti pragmatikai modelleket vesszük alapul. A fejezet további részében ezért azoknak a dolgozat szempontjából fontos részleteit ismertetjük.

Al-Hindawi és Abukrooz (2012) alapján Eder és Enkes (1991) a pletykálás két állomását különböztetik meg. Az első lépcsőben történik a target azonosítása, valamint gyakran annak negatív értékelése. Ezt követi a pletykára adott válasz vagy a pletyka magyarázata, a következő lehetséges aktusokon keresztül: Egyrészt, a pletykáló részéről lehetséges, hogy összefoglalja vagy kiterjeszti a magyarázatot, amelyet az első lépcsőben adott. Másrészt, a diskurzus másik vagy többi résztvevője kiterjesztheti a pletykát azzal, hogy megerősíti, támogatja az első lépcsőben adott értékelést, esetleg a túlzás eszközével él, vagy épp ellenkezőleg, kifogást emel ellene. Mindez összecseng Andó (2006: 137) megállapításával, mely szerint a narratív kommunikációs formák konfliktusos és/vagy együttműködő helyzetet hozhatnak létre.

Eggins és Slade (1997: 284–298) az Eder és Enkes (1991) szerzőpárostól eltérően nem kettő, hanem három alapvető pletykaszakaszt különböztet meg. Az első lépés a harmadik személyre fókuszálás szakasza (*Third Person Focus* [TPF]), a második az igazoló viselkedés (*Substantiating Behavior* [SB]), majd a diskurzust a témaszemély pejoratív értékelése zárja (*Pejorative Evaluation* [PE]). Fontos rámutatni tehát, hogy e szerzők minden pletykadiskurzust negatívan értékelőként képzelnek el. Eggins és Slade (1997) alapján ez a három kötelező lépcső nem önállóan fordul elő, hanem opcionális elemek kapcsolódnak hozzájuk. Az igazoló viselkedés szakaszában például a partner gyakorta kér további információt a pletyka kezdeményezőjétől, amelyet opcionálisan követhet az, hogy a hallgató egyet nem értését fejezi ki a beszélő által közölt tartalommal szemben, másképpen, a target védelmére kel. A védelmi megnyilvánulást rendszerint a pletykát kezdeményező válasza követi. Következményként egyfajta megállapodás, kompromisszum alakul ki a partnerek között, ahol az egyik fél enged az álláspontjából. Al-Hindawi és Mirza (2015) alapján Eggins és Slade (1997) modellje az udvariassági elv szerepét (vö. fentebb, 2), valamint a kommunikációs felek közötti konszenzus keresésének a jelentőségét hangsúlyozza.

A pletykadiskurzus felépítésének talán legkidolgozottabb nyelvészeti pragmatikai modelljét Al-Hindawi és Abukrooz (2012) adja. A szerzők – Eggins és Slade dolgozatához (1997) hasonlóan – három alapvető lépcsőt különböztetnek meg: a kezdő szintet, a pletyka magyarázatának a lépcsőjét, valamint az értékelés szakaszát.

A kezdő szint két elemből áll, a pletyka kiváltásából, valamint a témaszemély azonosításából. A target azonosítása sokféle módon történhet, például jelzővel, amely az adott személy legfontosabb minőségi jegyét írja le, tulajdonnévvel, birtokos szerkezettel (pl. *a nagybátyám*) vagy akár töredékmondatokkal is. A pletyka kiváltása történhet úgy, hogy a kezdeményező megszólítja a kommunikációs partner(eke)t, majd a következő lehetőségek valamelyikével él: közli az információ forrását vagy az információadás okát, explicit vagy implicit módon ismerteti a viszonyulását a tárgyhoz, és végül, kritizálja a témaszemély viselkedését.

A második szint a pletyka kibontakoztatásáé. Ezen belül is több lépést különböztethetünk meg. Lehetséges, hogy a pletykáló explicit módon ismerteti a gondolatait, amelynek során különböző eszközöket alkalmazhat (pl. mondas, bizonygatás, vélemény, kívánság, kérdés stb.), vagy kiterjesztheti a pletykát társalgási implikaturák⁹ segítségével, esetlegesen magyarázatra vagy nyomatékosításra szolgáló trópusokon (pl. metafora, irónia stb.) keresztül. Végül megjelenhetnek a pletyka folytatására irányuló lépések, például további magyarázatok formájában. A szerzők (Al-Hindawi – Abukrooz 2012) – akárcsak Eggins és Slade (1997) (l. fentebb) – kiemelik az udvariassági stratégiák szerepét.

Az utolsó, harmadik lépcső az értékelés szakasza. Itt történik a pletykadiskurzus zárása, amely a partnerek konszenzusának megléte, illetve hiánya alapján pozitív vagy negatív lehet. Pozitív a zárás, ha a felek egyetértenek, illetve egymás iránti támogatásukat fejezik ki. Negatív azonban, ha a partner a feltárt információtartalmat a pletykakezdeményezővel ellentétben elfogadja, helyesli.

4. Hipotézisek

Első hipotézisünk az, hogy a részlegesen spontán beszélt nyelvi szövegekben levő pletyka jóval kevésbé szerkesztett, mint a szépirodalmi szövegeké. Ez a feltételezésünk már csak abból a tényből is szükségszerűen következik, hogy a részlegesen spontán hangzó szöveg maga is sokkal kevésbé szerkesztett. Ezzel összefüggésben a szépirodalmi szövegek vizsgálata alapján felírt pletykastruktúra – amely a legtöbb szerző esetében három lépcsős (l. fentebb, 3) – gyakran nem kimutatható, illetve a lépcsők nem különíthetőek el (miképpen a szociológiai, szociálpszichológiai vagy pszichológiai jelenségek sem írhatóak le tudományos igénnyel azok szépirodalmi vagy egyéb művészeti bemutatásukat elemezve, jóllehet bizonyos, hogy számos alkotó pontos láttelepet ad a művészet eszközeit alkalmazva). Feltételezésünket támogatja Tolcsvai (2006: 74) megállapítása is, amely szerint a beszélt, párbeszédes szöveg prototipikusan kevésbé

⁹ A társalgási implikaturák a nem konvencionális implikaturák egy alosztályát képezik, amelyek a beszélgetés bizonyos általános jegyeivel kapcsolatosak, emellett maximaszegéssel és maximakihasználással járnak (részletesen l. Grice 1975).

szerkesztett és koherens, amellett, hogy “az eleje és a vége nem feltétlenül határozott”.

Az általunk vizsgált szövegek pletykáit a szerkesztettségük (szerkesztetlenségük) szempontjából skálafüggetlennek tételezzük, és ezzel összefüggésben a téma-kategorizációt mindig kontextusfüggőnek. A szerkesztettség skálafüggetlensége társadalomtudományi szempontból Mérei Ferenc utalás-fogalma (Mérei 1984), a társas alakzatok anyanyelveként értelmezett élmény-reprezentációs forma alapján értelmezhető. A kontextusfüggő témakategorizáció alatt azt értjük, hogy tulajdonképpen csupán az a biztos, hogy kiről pletykálnak az emberek, az azonban már nem mindig konszenzusos, hogy annak pontosan mely cselekedetéről vagy tulajdonságáról. Nem gondoljuk tehát, hogy a vizsgált szövegek pletykakezdeményezői mindig olyan pontossággal és kidolgozottsággal vázolnak fel egy deviánsnak tekinthető viselkedést, mint ahogyan ezt a szerkesztett szövegek alapján tételezzük a szerzők.

A fentebbiekkel összefüggésben azt feltételezzük tehát, hogy a nem szerkesztett pletyka több sajátságában, így strukturáltságában is eltér majd az eddigi leírásoktól. Mindemellett, mivel az eddigi vizsgálatok szerkesztett szövegek elemzésén alapultak, bizonyosan nem tárhatták fel a pletyka minden lehetséges jellemzőjét, eszközét. A jelen kutatás tehát olyan eredményeket hozhat a pletyka felépítésbeli és tartalmi jellegzetességeit illetően, amelyek eleddig ismeretlenek voltak a számunkra.

Ugyancsak feltételezzük, hogy a pletyka témafejlődésének a narratíván kívüli, fontos összetevői az azzal kapcsolatos reflexiók is, amelyek dinamikus váltokozása, egymásra épülése alakítja a diskurzus folyamatát. Ily módon a pletykaszövegek egy meghatározó részét nem maga a jelen nem levő személyről vagy személyekről szóló információ, hanem a közölt tartalomra vonatkozó ítéletek, reflexiók teszik ki. Úgy tekintünk a pletykára, mint egyikére azoknak a kommunikációs aktusoknak, amelyek alapvető feladata a viszonyrendszerek alakítása, a hálózatban levő elemek és azok kapcsolatainak a rendezése (l. fentebb).

Jelentősnek várjuk az öngazolási törekvést, ugyanakkor azzal is számolnunk kell, hogy a pletyka gyakran indirekt, rejtőzködő kommunikáció, összefüggésben annak társadalmilag stigmatizált voltával (a pletyka társadalmi megítéléséről részletesen l. többek között Solomon 1985, Noon, Delbridge 1993, Grant, Visconti 2006). Az öngazolási funkció részeként a pletyka mint narratívum mindig portré-fragmentum is. És fordítva: a portré-fragmentum a pletykadiskurzusba ágyazódva illetéknéppen inverz – a témaszemély jellemzéséhez viszonyító, vagy annak vonatkozásában komparatív – öngazolás. A pletykát tehát triadikus jellegűnek tekintjük, ahol a közlő(k), a befogadó(k) és a témaszemély(ek) triádjának mikrohálózata exponálódik a diskurzusban.¹⁰ Mindehhez kétségtele-

¹⁰ vö. a rezponzív fenomenológia által említett kitélt: „beszélgetés, amely vagyunk” (Waldenfels 1999).

nül elengedhetetlen, hogy a pletyka folyamatában – az ontogenetikus ritualizációt követően, ahol a résztvevők között konszenzusteremtő viszonypontok és kvázievidencia-bázisok jönnek létre – a fókusz ne maradjon mindig a pletyka tárgyán, hanem időről időre áthelyeződjön a kommunikációs résztvevőkre is. Azt feltételezzük tehát, hogy a diskurzusból a hálózati viszonyrendszer szervezését nem kizárólag a pletyka tárgyával kapcsolatos közlések szervezik aktívan, hanem magával a kommunikációban résztvevőkkel kapcsolatos – akár a reflexiókban adott – közlések is. Mindez a *nyelvi pozicionálás* fogalma alapján is indokolható (vö. Coward – Ellis 1977). A megközelítés szerint ugyanis a diskurzív folyamatok által az egyének “elhelyezik személyiségüket, kijelölik szerepüket, elsajátítják szociális pozíciójukat” (vö. Andó 2006: 138, l. még 2.).

Mindezekből a fentebb említett sajtóságiakból következik az a feltételezésünk, hogy a vizsgálati anyagokban sok atipikus szövegpéldányt is fogunk találni, amelyeket szigorú kritériumok szerint vagy nem tekintünk pletykának, vagy elfogadjuk, hogy azok tágítják a pletyka mint szövegtípus határait (l. még 2.).

Ami a konkrét vizsgálati anyagainkat illeti, hipotézisünk szerint a két korpusz pletykadiskurzusainak sajtóságai – a szövegek eltérő keletkezési körülményeivel összefüggésben – nem lesznek azonosak. A HuTongue korpusz esetében a résztvevőknek a hálózat minél pontosabb megismerése elemi érdeke, ezért azt feltételezzük, hogy a pletyka fontos funkciójává válik az információközlés mellett az információszerzés is. Úgy gondoljuk tehát, hogy a pletyka kezdeményezése gyakorta nem közlési, hanem ellenkezőleg, informálódási szándékkal történik majd, és ez a motiváció látható mértékben befolyásolja mind a diskurzus tárgyát, mind annak struktúráját. A Portik-korpussszal kapcsolatosan azt feltételezzük, hogy a normaszegők és csoporthatárok pontosítása, a kohézió erősítése mások kizárása által, így a távol levő személy(ek) negatív értékelése, valamint az öngigazolásra, a pozitív önkép megrajzolására, illetve erősítésére való törekvés kiemelt szerepet fognak kapni a pletykadiskurzusok alakításában. Részben az utóbbi motivációval összefüggésben feltételezzük, hogy az értékelések forrásaiként a beszélő gyakorta valamely más, a saját személyén kívüli forrást jelöl meg, mentesítve magát az adott ítélet melletti elkötelezettség kifejezése alól (vö. homlokzatvédelem, l. még 2) (Azért csupán részben, mert úgy gondoljuk, hogy ennek a motívumnak az oka a hitelesítési szándékban is keresendő, l. a következő hipotézisünket). Emellett ugyancsak jól detektálhatóak lesznek azok az elemek, amelyek – a pletyka negatív társadalmi megítélésével összefüggésben – a közölt tartalom valóságálapját, valamint a pletykáló személynek a target iránti elfogulatlanságát igyekeznek igazolni.

Az elemzési részben (l. lentebb, 5), a dolgozat kereteit szem előtt tartva elsősorban azokra a sajtóságiakra fókuszálunk, amelyek eltérést mutatnak a szakirodalmi megállapításoktól.

5. Vizsgálati eredmények

5.1 A HuTongue korpusz vizsgálati eredményei

A korpusz pletykaszövegeit megvizsgálva az egyik legszembeötlőbb sajátosság az, hogy a megkülönböztetett szintek (részletesen l. fentebb, 3) csupán ritka esetben különülnek el a szépirodalmi szövegekben látható módon. Ezekben a részlegesen spontán, beszélt nyelvi diskurzusokban ugyanis sem a kezdő, sem a kibontakoztató és a záró szakasz nem választható el élesen egymástól. A tapasztalat tehát igazolja a kezdeti hipotéziseinket (l. fentebb, 4). A szerkesztett szövegek elemzésére támaszkodó szakirodalmi eredmények alapján azt várhatjuk ugyanis, hogy a diskurzust a kezdeményező fél a témaszemély valamilyen formájú megjelölésével, és az arról közölt információval, esetlegesen értékelő véleményének kifejezésével kezdi. Ezt a kezdő szakaszt bontakoztatják ki, illetve építik tovább a beszélgetés résztvevői a következő lépésben. A korpusz vizsgálata alapján azt látjuk, hogy a részlegesen spontán diskurzusok pletykái szinte sohasem rendelkeznek jól elkülönülő kezdeményező szakasszal. Ez a sajátosság valószínűleg abból fakad, hogy a szövegek szerkesztetlenek, míg a kidolgozott pletykakezdés inkább a szerkesztett szövegek jellemzője. Továbbmenve, egyfajta hiposztázált pletykastruktúra, amely a „valós” pletykának nem sajátja.

Részletesebben vizsgálva a pletykadiskurzus kezdő lépéseit, a szerzők itt rendre a harmadik személyre fókuszálást, valamint a pletyka témájának az ismertetését említik (l. 3). Az általánosan elfogadott megközelítés szerint az első szakaszban a pletykakezdeményező megjelöli a témaszemélyt, valamint a partner tudomására hozza a pletyka tárgyát. Al-Hindawi és Abukrooz (2012) alapján a témaszemély azonosítása sokféle eszközzel történhet, azonban a HuTongue adatai arra mutatnak, hogy ez a részlegesen spontán beszélt nyelvi szövegekben jellemzően tulajdonnévvel valósul meg (1a). Kivételt csupán azok a ritkább esetek képeznek, ahol a partnerek tudják, mely személyről lesz szó, ezért nincs szükség a megnevezésre (1b).

- (1) a. Sajnálom azért a Sanyit most rohadtul.
- b. Kemény volt. Nem is néztem az arcára.

Az első szakasz második jellemző lépése, tehát a témaismertetés a korpusz szövegeiben nem jelenik meg olyan kidolgozottsággal, mint ahogyan azt a szépirodalmi szövegek elemzése alapján várhattuk, illetve amilyen példákat rá a szépirodalmi szövegekből hoznak a kutatók. A pletyka kezdeményezője nem feltétlenül ismerteti az információ forrását vagy az információadás okát, nem hozza explicit vagy implicit módon nyilvánosságra a hozzáállását a targethez vagy az információtartalomhoz, és ezzel együtt nem is kritizálja feltétlenül a témaszemély viselkedését. Ezen eszközök közül néhányat felfedezhettünk az (1) alatti példákban, ugyanakkor a HuTongue korpuszban gyakoriak a nagyon rövid

pletykakezdeményezések is, amelyek akár csupán egy vagy két szóval utalnak a pletyka tárgyára, például

(2) Lali bazdmeg.

A fentebb tárgyalt sajátságok a szövegek keletkezési körülményeiből is fakadhatnak: a résztvevők 24 óraban egyazon épületben, összezárva tartózkodnak, és viszonylag kevés olyan szituációban vesznek részt, amelyből néhányan kimaradnak közülük. Ily módon az olyan pletykadiskurzusok, amelyek új információk átadására irányulnak, viszonylag ritkán fordulnak elő. Helyettük a korábban együtt megtapasztalt események megbeszélése, közös értékelése lesz gyakori pletykatéma, azonban ezekben az esetekben értelemszerűen nem lesz szükség a tárgy pontos ismertetésére. Elegendő az, ha a pletyka kezdeményezője valamilyenképp utal rá, vagy kifejezésre juttatja azzal kapcsolatos értékelő véleményét – ahogyan azt a (2) alatti példában is láttuk. Ez a diskurzustípus nem feltétlenül tekinthető pletykának, amennyiben – a meghatározás szigorúan értelmezve – nem új információ képezi a közlés alapját. Megállapítottuk ugyanakkor, hogy a közös visszaemlékezés során a résztvevők különböző nézőpontjaikkal járulhatnak hozzá a diskurzushoz, ami pedig esetlegesen új információként is értelmezhető (1. fentebb, 2).

Még távolabb esnek a szakirodalmi megállapításoktól azok a diskurzusindítási típusok, amikor kezdő lépésként a témaszemély megjelölésén kívül más nem történik. Ebben az esetben a kezdeményező pusztán ráirányítja a figyelmet a targetre, azonban arról semmilyen további információt nem ad. Ez a típus a szakirodalomban egyáltalán nem jelenik meg. A szerzők ugyanis rendre azt feltételezik, hogy a pletyka elindítója a tárgyról, miután ráirányította a figyelmet, valamit (pl. forrást vagy véleményt) mindenképpen közöl. A HuTongue korpuszban azonban sok, ettől a sémától eltérő adatot látunk. Az egyik eset például az, amikor a kezdeményező kérdést tesz fel a partnernek a témaszeméllyel kapcsolatban (3a). Máshol csupán – tulajdonnévvel vagy valamilyen egyéb módon – azonosítja a témaszemélyt, és mellé semmilyen egyéb információt nem ad (3b).

- (3) a. Szereted a Mónit?
b. - Hát az izé meg.
- Igen.
- De én tudod, cuki vagyok veled, sajnálom, meg minden, (...)

Ezekben az esetekben a pletyka kezdeményezője nem a saját álláspontjának kifejezésével indítja a diskurzust, amivel összefüggésben gyakran nem is azonosítható a pletyka a diskurzus kezdetén, csupán a későbbi megszólalások segítenek felismerni a kommunikációs célt.

A tapasztalatok értékeléséhez véleményünk szerint fontolóra kell vennünk két fontos sajátsgot. Egyrészt, amint arra korábban is utaltunk (l. 4), a pletyka, gyakori volta ellenére negatív társadalmi megítélésű, ellentmondásos jelenség. Ez már csak a nyelvi udvariassági alapelvből is következik (l. 2). Amint azt a 2. fejezetben tárgyaltuk, a pletykát a target homlokzatát fenyegető aktusként értelmezhetjük (vö. Culpeper 2008: 36). Ez azonban – az udvariassági alapelvvel összhangban – ellentétes az elvárt kommunikációs viselkedéssel, lévén, hogy Brown és Levinson (2008: 43) alapján minden egyén homlokzatának védelme minden más egyén érdekét is szolgálja. Akár emiatt is lehetséges tehát, hogy a beszélgetés értékítélet, illetve pontosabb témamegjelölés nélküli indítása egyfajta rejtőzködő aktus a diskurzusban. Másrészt, az értékelő vélemény fel nem tárása e kezdeti szakaszban taktikai lépésként is értelmezhető a diskurzus kezdeményezője részéről: a megoldás lehetőséget teremt a kezdeményező félnek arra, hogy még azelőtt megismerje partnere véleményét, álláspontját, mielőtt a sajátját a tudomására hozná. Ez egybevág Hámori (2006: 165) Sandig (1986: 40–41) alapján tett megállapításával, miszerint a társalgás kezdetén a szereplők “bemérik” a helyzetet és a kontextust, majd tapasztalataik alapján “egyfajta tervet képeznek”.

Ha a pletykadiskurzus további szakaszát tekintjük, a szakirodalom alapján a kezdeményező fél lesz az, aki a pletykát folytatja, ahhoz esetlegesen további részleteket ad (vö. Eggins – Slade 1997, Al-Hindawi – Abukrooz 2012). Ennek értelmében a kezdeményező e második lépcsőben azt az információtartalmat bontja ki, amelynek megtárgyalását a kezdő szakaszban elindította. A pletykálás folyamatában tehát a kezdeményezőnek kulcsszerepe van, és a diskurzus többi szereplője mindehhez partnerként kapcsolódik. A HuTongue szövegei alapján azonban még az sem biztos, hogy a kezdeményező a pletykálás folyamatában a saját nézőpontját egyáltalán kifejti. A pletykátartalmat gyakran a partner közli, sőt, az esetleges értékelő véleményt is gyakorta ő adja a diskurzushoz. Az ehhez hasonló beszélgetések célja valószínűsíthetően az, hogy a kezdeményező fél információt szerezzen a partner véleményéről, álláspontjáról, másképpen, partnere kapcsolatrendszerét feltérképezze.

E sajátsgot is részben a rejtőzködő jelleghez, valamint taktikai megfontolásokhoz kapcsolhatjuk (l. fentebb). Emellett a HuTongue korpuszban feldolgozott szövegek keletkezési körülményei is indukálhatják a jelenséget: A HuTongue esetében ugyanis – mint azt a hipotézisek kapcsán ismertettük (l. fentebb, 4) – fontos szerepet kap, hogy a kommunikációs felek minél gyakrabban, minél pontosabb és hitelesebb információt szerezzenek a partnerek kapcsolatrendszeréről, másokhoz való viszonyáról. Ezeknek az ismereteknek a megszerzése ugyanis a külső ingerektől elzárt környezetben a siker talán legfontosabb záloga lehet.

A fentebbiek is arra mutatnak, hogy a pletykaszövegek felépítését és tartalmi sajátsgait jelentősen befolyásolhatják az adott diskurzus keletkezési körülmé-

nyei és a kommunikáció célja, amely sajátágról a szakirodalom ugyancsak nem tesz említést.

Tovább vizsgálva a pletykadiskurzus második lépcsőjét, a szakirodalom alapján ebben a szakaszban mindig a harmadik személy cselekedetének vagy sajátágának a megtárgyalása történik, valamely valós vagy a beszélő által valósnak hitt információ alapján. A szerzők nem szólnak a fikciónak, a nyelvi humornak a pletykálásban betöltött szerepéről, illetve az abban rejlő lehetőségekről. Tekintsük a HuTongue korpusz következő részletét!

- (4) - (Sára) Meg úgyse fog hagyni, addig fog neked írogatni, meg küldi majd a rezgő figyelmeztetőket....
 - (Dani) Az már nincs messengerben.
 - (Sára) Meg majd nyomja így az izé hangüzeneteket.
 - (Viki) Hahó, hahó, Viki!
 - (Sára) Viki, hahó itt vagy?
 - (Viki) Mi, hogy van (...) de baj van? Szeretsz?
 - (Dani) Miért nem lájkoltad a képem instán?
 - (Viki) Ja, ja nem majd írja, hogy: szia, feltettem egy új képet instára, belájkolod?

A (4) alatti részlet egy olyan, több résztvevős diskurzusból származik, amelyben a partnerek egy elképzelt jövőbeli viselkedést írnak le, és ennek segítségével karikírozzák a témaszemélyt. Azt látjuk tehát, hogy a humor eszközeivel a target valamely tulajdonságára világítanak rá. Ily módon tehát nem egy már megtörtént eseményről beszélgetnek, a teljes beszélgetés fikción alapul, amely mégis lehetővé teszi a diskurzus résztvevőinek, hogy a témaszeméllyel kapcsolatosan értékelésüket kifejezzék. Kérdéses ugyanakkor, hogy az idézett korpuszrészlet valóban pletykának tekinthetjük-e. A jelen nem levő személy kritériuma megvalósul, és közvetett eszközzel ugyan, de annak negatív értékelése is megtörténik. Új információt azonban – már csak a fikció okán is – a partnerek nem közölnek egymással. Amennyiben elfogadjuk, hogy a pletyka mint szövegtípus megközelíthető a prototípuselmélet keretében (részletesebben l. 2) és a szöveget a funkció szempontjából elemezzük, akkor a vizsgált diskurzus – kevésbé tipikus – pletykának tekinthető.

A fikciónak és a humornak azért is lehet jelentős szerepe a pletykadiskurzusokban, mert indirekt, rejtőzködő aktusként jelenhet meg, mégis megtartva a kommunikációs célt. Emellett, miközben a közlések csökkenthetik a harmadik személy reputációját, az egyén saját reputációját egyidőben növelhetik is, lévén, hogy a partnerek szórakoztatása erősítheti az adott személy pozitív megítélését a csoporttagok körében. Ezzel egybevág, hogy Brown és Levinson (2008: 85) a viccet a pozitív udvariasság megnyilvánulási formájaként említik (az udvariasságról l. 2). Magyarázatuk alapján “a viccek, mivel a kölcsönös, közös háttéris-

mereteken és értékeken alapulnak, felhasználhatók ennek a közös háttérnek vagy ezeknek a közös értékeknek a hangsúlyozására”. A vicc, a viccelés tehát erősítheti az egy közösségbe tartozás élményét, a beszélők közötti pozitív kapcsolatot. Mindezek alapján a humorba burkolt pletykálással a beszélő „két legyet is üthet egy csapásra”.

Ugyancsak, egyszerre kétféle hatást gyakorolhatnak a hálózatra az alábbihoz hasonló korpuszadatok is:

- (5) (Antal) Én is valamikor kinn hagyom a csészémet, de akkor aztán később fogom és beviszem, odarakom a csetreshez. Nem szoktam magam után hagyni semmit.

Az (5) alatti példa olyan esetet mutat be, amikor a közlő expliciten nem a témaszemély deviáns viselkedését kritizálja, hanem annak negatív értékelését úgy végzi el, hogy egy pozitív ellenpéldát állít vele szemben – a saját viselkedését. A nem megfelelőnek tekintett cselekvés önmagára vonatkozó inverzét ágyazza tehát a diskurzusba. Mindez a tapasztalat jól illeszkedik ahhoz, amit a vizsgálatunk előtt feltételeztünk: A pletykát triadikus jellegűnek vártuk, ahol a közlő(k), a befogadó(k) és a témaszemély(ek) triádjának mikrohálózata bontakozik ki a diskurzusban, és ezzel összefüggésben a beszélgetés során a fókusz nem marad mindig a pletyka tárgyán (l. fentebb, 4). Az elemzett részlet egyetlen közléssel, reputációváltásra alkalmas aktus felhasználásával egyszerre két hálózati kapcsolatra is hatással lehet: amíg a témaszemély reputációját csökkentheti, a sajátját növelheti. Az elmondottak kapcsán felhívánk a figyelmet a 2. és a 4. fejezetben már tárgyalt *nyelvi pozicionálás* fogalmára, amely szerint az egyén a diskurzív folyamatok által „helyezi el” személyiségét, illetve jelöli ki szerepét, szociális pozícióját (vö. Andó 2006: 138). Hasonlóan ide kapcsolható Ries és mtsai (2002: 2) megállapítása (l. 2), miszerint az általuk elemzett beszélgetésekben bizonyos részek „pletykának tűnnek”, azonban a beszélőre vonatkoztak (vö. Hámori 2006: 169).

A beszélői „én” előtérbe helyezésének további fontos előnye az, hogy segít „burkolni” a pletyka aktusát. Amint látjuk ugyanis, a diskurzus tárgyát expliciten nem is a témaszemély és az azzal kapcsolatos információ képezi. A beszélő tehát nem intéz nyílt támadást a target homlokzata ellen (l. fentebb, 2), a pletyka mégis célt ér, hiszen a róla szóló negatív értékelés kifejezésre jut. A jelen tanulmányban nincs módunk ettől részletesebben tárgyalni a kérdést, azonban a korpusz elemzése alapján úgy látjuk, hogy a beszélői önreflexiónak, illetve énképnek fontos szerepe lehet a pletykában a közölt tartalom szintjén is, ami további vizsgálatokat sürget.

Végezetül, tekintsük, hogyan jelenik meg a pletykadiskurzus záró lépcsője a vizsgálati anyagban!

Amint láttuk (l. 3), Al-Hindawi és Abukrooz (2012) alapján a pletyka kimenete lehet pozitív és negatív, attól függően, hogy a partnerek egyetértenek, illet-

ve konszenzusra jutnak, támogatásukat fejezik ki, vagy sem. Véleményünk szerint a modell e záró szakasz szempontjából két okból problematikus. Egyrészt, a HuTongue korpuszban számos esetben nem lehetséges *per definitionem* elválasztani a második és az utolsó lépcsőt egymástól, ugyanis nincs világosan elkülönülő diskurzuszáró rész. Másrészt, meglátásunk szerint nem feltétlenül lehetséges bizonyossággal eldönteni, hogy a kommunikáció a pletyka célja szempontjából sikeres vagy sem, pusztán az alapján, hogy a partnerek milyen reakciókat nyilvánítanak az adott diskurzus keretein belül. Mindenekelőtt, amint láttuk (1. fentebb), a diskurzus valamely résztvevője gyakorta egyáltalán nem is közli a véleményét. Ilyenek azok a diskurzusok is, ahol a kezdeményező csupán kérdést tesz fel, és a partner benyomásaira, megítélésére kíváncsi. Emellett a résztvevők érintkezésének hosszabb (akár longitudinális) megfigyelése, utánkövetése nélkül igazolhatatlan, hogy a pletyka valóban betöltötte-e a funkcióját, azaz bekövetkezett-e bármiféle változás a pletyka által érintett hálózatban, illetve a csoportszintű reflexióban megnyilvánuló hálózattudatot illetően (vö. Galántai et al. 2018).

5.2 A Portik-korpusz vizsgálati eredményei

A Portik-korpuszban, a diskurzusok struktúráját illetően megállapítható, hogy a szakirodalomban ismertetett lépcsők javarészt egyáltalán nem indikálhatóak. Ez a sajátosság a diskurzusok keletkezési körülményével szoros összefüggésben állhat: a kommunikációs folyamatban egy adott személyről vagy személyekről hosszabb beszélgetés zajlik, amelyben a témafejlődés alapján kisebb pletykaegységeket – a pletyka mikro- és makroszintjeit – különböztethetünk meg egymástól (vö. Tolcsvai 2006: 65).

A pletykadiskurzus kezdő szakaszát illetően megállapítható, hogy az információváró kezdeményezés típusa – amely a HuTongue korpuszban gyakran jelenik meg (1. fentebb, 5.1) – a Portik-korpuszra nem jellemző, a beszélgetés résztvevői tehát mellőzik a kérdezés, illetve “puhatolózás” eszközeit. Ezzel összefüggésben a korpusz pletykaszövegeiben jellemzők az értékelések a kezdeményező oldalán, ez ugyanakkor szembeötlő gyakorisággal sajátos módon történik: a diskurzusok jelentős részében értékelésnek a beszélő egy rajta kívül álló forrását jelöl meg. Tekintsük az alábbi példát! (A példában kövér szedéssel kiemeljük a vizsgálat szempontjából fontos részeket.)

- (6) Igen, és azt, azt... **beszélték**, igen, és hát azt **ecsetelték**, hogy a miniszterelnök urunk, a Gyurcsány Ferenc úr mennyire ellökhetetlen, merthogy... minden oldalról és hát mindent kibír... nem akarták dicsérni, de **nekem, úgy jött le, mint akit dicsérnek**, szóval...¹¹

¹¹ Ismételten meggondolásra érdemes probléma, hogy a részlet tekinthető-e pletykának a pozitív értékelés miatt, és ha igen, hogyan tudnánk azt indokolni, illetve összeegyeztetni a pletyka alapvetőnek tekintett kritériumaival (vö. 2).

Amint a részlet esetében látjuk, a targettel kapcsolatban kifejezett pozitív értékelés forrásaként nem a beszélő, hanem valamely más, itt meg nem nevezett személyek csoportja jelenik meg. E pletykatípus gyakori volta egybevág azzal a hipotézisünkkel, miszerint a Portik-korpusz pletykaszövegeiben a diskurzusok résztvevői igyekeznek igazolni a téma iránti elfogulatlanságukat, illetve burkolni saját értékítéletüket. Az elfogulatlanság igazolásának, valamint az információ hitelesítésének kiváló eszköze, ha az értékelés forrásaként a beszélő nem önmagát, sőt nem is csupán egyetlen személyt, hanem egy egész csoportot jelöl meg. Goffman (1959) homlokzatvédő funkciója miatt is kiemelendő, ugyanis mentesíti a beszélőt attól, hogy saját értékelő véleményét, ezáltal csoportbeli hovatartozását nyilvánosságra kellene hoznia, vagy legalábbis azt hangoztatnia kellene, önmagát is beléptetve a kommunikáció fókuszába. Továbbá, ahogyan a HuTongue kapcsán is láttuk (l. 5.1), a pletyka elfedésének a szándéka is készítheti arra a beszélőt, hogy ezzel az eszközzel éljen. Mindezen túl ez a megoldás, amikor a beszélő a forrást egy csoporttal azonosítja, a csoporthatárok pontosítását is szolgálja, amely pedig a pletyka fontos funkciója (vö. Gluckman 1963).

A tárgyalt pletykatípus újszerűnek tekinthető a pragmatikai szakirodalmi megállapításokhoz képest, ugyanis a szerzők rendre a pletykakezdeményezőtől származtatják az értékelést; olyan esetről, amelyben a pletykáló fél más véleményét közli, a szakirodalomban nem esik szó, jóllehet a közlés maga, valamint a tartalomnak a forrás értékeléséhez való kapcsolása önmagában is indirekt értékelésként értelmezhető.

Jegyezzük meg, hogy amíg a forrásmegjelölés a Portik-szövegekben kimondottan gyakori, a HuTongue korpuszra nem jellemző. Ebben bizonyosan annak is fontos szerepe van, hogy a HuTongue esetében a résztvevők a külső környezettől el vannak zárva, ily módon nincs külső forrás, amelyből mások megítéléséről információt szerezhetnének, és amelyre ily módon hivatkozhatnának. Ismételten azt látjuk tehát, hogy az egyes pletykadiskurzusok sajátosságai a szövegek keletkezési körülményei, illetve a kommunikációs célok, az egyes résztvevők motivációi alapján jelentősen eltérhetnek egymástól.

A fentebbihez hasonlóan gyakoriak a Portik-korpuszban azok a pletykatípusok, amelyekben a pletykáló az elfogulatlanságának az igazolására explicit módon törekszik, például

- (7) (...) az előző mondatomhoz csak annyit tennék hozzá, hogy **természetesen nekem nem az Attilával van, volt bármilyen konfrontációm, szó sincs róla, sőt, ellenkezőleg**, de tudjuk jól, hogy ott eltűnhetnek azon a tájékon esetleg vagy iratok nem biztos, hogy jó kezekbe kerülnek, vagy valami, tehát úgy gondolom egyáltalán.

A (7) alatti részlet esetében a beszélő nem csupán elfogulatlanságát, de a megfogalmazott értékeléssel ellentétes, pozitív viszonyulását is kifejezi a témaszemély irányában; még nagyobb hitelt adva ezzel az elmondottak igazságának. A fentebbihez hasonló adatok ugyancsak egybevágóan a hipotézisekben foglaltakkal, egyrészt az elfogulatlanság hangsúlyozásával, másrészt az abban megnyilvánuló öngazolási törekvéssel (l. 4). Ugyanakkor az udvariasság problémakörével is összefügghetnek (l. 2). Amint korábban tárgyaltuk (l. 2, 5.1), a pletyka homlokzatfenyegető jellegű, és a beszélő annak hangoztatásával, hogy nincs “rossz szándéka” a target felé, tehát nem kívánja a target homlokzatát fenyegetni, udvariassági stratégiát alkalmaz (vö. Brown, Lewinson 2008: 97) (l. még az olyan tipikus, rossz híreket vagy kritikát bevezető nyelvi eszközök, mint pl. *hogy őszinte legyek; nem szívesen mondom ilyet, de... stb.*).

Amint azt a hipotézisek ismertetésekor részletesen kifejtettük (l. 4), várakozásunk szerint a pletykaszövegek egy meghatározó részét nem maga a jelen nem levő személyről vagy személyekről szóló információk vagy ítéletek, hanem a közölt tartalomra vonatkozó reflexiók teszik majd ki. Mivel úgy tekintünk a pletykára, mint amelynek alapvető funkciója a viszonyrendszerek alakítása, a hálózatban levő elemek és azok kapcsolatainak a rendezése (Elias 1994, Gluckman 1968), a pletykadiskurzusban nem csupán a témaszemélynek vagy -személyeknek, illetve az azokról közölt tartalmaknak kell jelentős szerepet kapnia, hanem az adott diskurzusban részt vevő személyekről szóló információknak is. A Portik-korpuszra kifejezetten jellemzőek azok a diskurzustípusok, amikor a beszélő, jóllehet a témaszemélyről közöl információt (ez a pletykafeltétel tehát teljesül), a diskurzus célja nyilvánvalóan nem vagy elsődlegesen nem a harmadik személlyel kapcsolatos negatív értékítélet kifejezésre juttatása, hanem a beszélő személyének a pozicionálása a hálózatban, esetleg pozitív felértékelése, heroizálása. Tekintsük az alábbi példát!

- (8) (...) a jobboldali rendőrség az mindig **a céltáblájára tűzött** és mindig azt próbálja felém irányítani, hogy **én vagyok a főbűnös**, és **engem meg le kell tartóztatni**. Engem, én, én azért ... lep megpont a jobboldali rendőrség volt az, aki mondta, hogy erre és erre, ebbe és ebbe az irányba menjek és akkor, utána, **miután** – tegyük fel az ember – később, **eleget tettem, akkor megtámadták** (...)

A fenti részletben, bár a targetről negatív képet kapunk, a történet fókuszában mégis inkább maga a beszélő áll, a target áldozatának szerepében. Hasonló jelenség az is, amikor a beszélő nem önmagát, hanem a partnert mutatja be pozitív szereplőként, ugyancsak egy negatív harmadik fél kontrasztjában. Itt is szerepel tehát a diskurzusban egy jelen nem levő személy vagy személyek csoportja mint a pletyka feltétele, azonban itt sem az arról szóló információnak van érdemi szerepe, például

- (9) De nem szakmailag **támadtak téged** se, **a másik oldalról** sem szakmailag **támadtak** (...)

A fentebbiekhez hasonló esetekben a pletykaszöveg azon kritériumai tulajdonképpen teljesülnek, hiszen egy jelen nem levő témaszemélyről vagy azok csoportjáról van szó, és arról negatív információt kapunk. Ugyanakkor a közlő elsődlegesen vagy kizárólagosan nem ennek az információnak az átadására törekszik, hanem saját maga vagy a partner személyének a pozitív értékelése, „magasztalására”. A fentebbi megoldást pusztán a partnerről közölt pozitív információ alapján nem tekinthetnénk pletykának; ezek az esetek a harmadik személyről közölt negatív értékelés okán nevezhetőek pletykaszövegnek, és azért különösen figyelemre méltóak, mert a pletyka elvégzésével párhuzamosan, attól el nem választható módon egyben a “saját csoport” pozitív értékelése is megvalósul.

A pletykatípus tehát a hálózati viszonyrendszer szervezése közben egyszerre, egyetlen kommunikációs befektetéssel jelöli meg a normaszegőket és végzi el az öngigazolást, illetve a partner dicsérete még jobban távolítja a témaszemélyeket és erősíti a résztvevők közötti kohéziót. Azt is mondhatjuk, hogy egyetlen kommunikációs aktsussal a beszélő kétszeres manipulációt hajt végre a hálózatra vonatkozóan. A módszer jelölésére a *kettős pozicionálás* fogalmát vezetjük be. A fentebbi megállapítások összecsengenek a hipotézisekben foglaltakkal (1. fentebb, 4), és úgy véljük, hogy a szöveg keletkezési körülményei, illetve a beszélgetés célja a jelenség gyakoriságával szoros összefüggésben állhat.¹²

A tárgyaltakkal kapcsolatosan említsük meg azt az esetet is, amikor a beszélő a saját csoportjára vonatkozóan nem pozitív, hanem éppen ellenkezőleg, valamilyen negatív információt mond el, például

- (10) (...) hogyan lehet ránk bízni másoknak a titkait, hogy ha **mi a magunkéra nem tudunk vigyázni**.

A példa nem tekinthető pletykának, amennyiben az a feltétel nem teljesül, hogy a témaszemély jelen nem levő legyen. Egyéb tartalmi és funkcióbeli sajátosságuk alapján azonban hasonlóak ahhoz, amelyet pletykaként kezel a szakirodalom. A probléma körüljárásához mindenképp azt kell megfontolnunk, hogy vajon mi okból közöl magáról a beszélő negatív értékítéletet. A Hesz (2017: 835–836) alapján olyan cselekmények, magatartásformák vagy tulajdonságok válnak elsősorban pletyka tárgyává, amelyek ellentétesek a helyi elvárásokkal, vagy azzal a nyilvános képpel, amelyet a pletyka tárgya magáról fenn szeretne tartani a közösségben (vö. Hannerz 1967: 37, Merry 1984: 278, Cox 1970: 88). Olyan információk ezek tehát, amelyeket az emberek rendszerint titokban szeretnének tartani (vö. Pietilä 2007: 6, Szvetelszky 2002: 35). Amennyiben a pletykáló a

¹² Köszönjük a dolgozat névtelen bírálójának, hogy felhívta erre a figyelmünket.

megosztott tartalmakkal arra kívánja készíteni a hallgatóságát, hogy átértékelje a pletyka tárgyának közösségi megítélését, és ezáltal – értelemszerűen pozitív irányba – befolyásolja a közösségben elfoglalt saját pozícióját (vö. Paine 1968, Cox 1970: 88, Wilson 1974: 101, Mészáros 2012: 123), hogyan értékelhetőek a negatív önreflexív közlések? Az önmegalázás, illetve a hibák, problémák bevallása ugyanis mindenképpen homlokzathelyező aktusok, és továbbmenve ez annak is ellentmond, amit a homlokzat mindenkori feltétlen védelme kapcsán említettünk korábban (l. 2) (vö. Brown – Lewinson 2008: 43–44, 50).

Meglátásunk szerint ebben az esetben megoldást jelenthet, ha a hálózatok mikro- és makroszintű szerveződése felől vizsgáljuk a beszélgetést. A (10) alatti részletben a beszélő a szűkebb csoportját, az annak szerveződését, működését érintő problémát kritizálja, amely kritika a mikrohálózat rajta kívül álló elemeit is érintheti. Ebben a megközelítésben pedig a vizsgált példát pletykaszövegnek, vagy legalább a pletyka egy perifériális al- vagy rokonműfajának tekinthetjük. Amennyiben azonban a részletet úgy értelmezzük, hogy magára a beszélőre (vagy részben rá is) vonatkozik, úgy inkább a „kifecsegés” fogalomköréhez tartozóként kellene kezelnünk. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a „kifecsegés”, valamint a pletyka egymáshoz képesti viszonya a szakirodalomban nem tisztázott, és további vizsgálatokat sürget.

Ahogy az a hipotéziseknél ismertettük (l. fentebb, 4), a normaszegők és a csoporthatárok pontosítására, illetve a kohézió létrehozására, illetve erősítésére irányuló törekvést különösen dominánsnak vártuk a Portik-korpusz pletykadiskurzusaiban. A fentebbi elemzések is ezt a feltevésünket támasztották alá, és ebből a szempontból különösen „beszédesekek” azok, a korpuszban gyakran előforduló megnyilatkozások, amelyek explicit módon utalnak, illetve kérdeznek a hálózati szerveződésre, például

- (11) (...) **én nem tudom eldönteni**, ma, most jelenleg, **hogya a Petőfi úr** nagy tisztelettel felé, hogy **ő most kivel van**. Mert **én azt hallottam**, hogy **ő** – ha szabad ilyet mondanom –, hogy **ő is a mi irányvonalunkat képviseli**, de, hát, de, hát...

A (11) alatti példához hasonló részletek a viszonyrendszerek feltérképezésére irányulnak oly módon, hogy e szándék elleplezésére semmilyen törekvést nem tesznek. Szembeötlő tehát, hogy a pletyka hálózatszervező és -megismerő funkciója a Portik-szövegekben kiemelkedő szereppel bír.

6. Diskusszió

Dolgozatunk célja az volt, hogy pragmatikai szempontból vizsgáljuk két, részlegesen spontán körülmények között keletkezett, hangzó szövegkorpusz pletykaszövegeit, és azok kvalitatív sajátosságait a szépirodalmi pletyka vizsgálata alapján tett szakirodalmi megállapításokkal összevessük.

Mint hangsúlyoztuk, a pletykaszövegek elemzése, a pletyka egyetemessége és a humán interakcióban betöltött szerepe ellenére a nyelvészeti kutatásban még perifériára szorult tárgy, és a kisszámú pragmatikai elemzés is szinte kizárólagosan szerkesztett szövegek vizsgálata alapján vagy kérdőívek segítségével vonja le a következtetéseit. Különösen ritkán találkozni pletykadiskurzusok elemzésével a magyar nyelv vonatkozásában.

Dolgozatunk nívuma, hogy megállapításainkat részlegesen spontán nyelvi produktumok vizsgálata alapján tettük, a pletyka pragmatikai sajátosságaira fókuszáltunk, megállapításaink alapján összevetettük a valós nyelvi pletyka jellemzőit a szerkesztett szövegek vizsgálatán alapuló szakirodalmi megállapításokkal, és végül, hiányt pótolunk a magyar nyelvű pletyka kutatásának palettáján.

Ahogy a példák elemzésén keresztül megmutattuk, 1) a valós pletykaszövegekben többnyire nem indikálhatóak, illetve nem elválaszthatóak egymástól a szépirodalmi pletykát jellemző szerkezeti komponensek, 2) a valós pletykadiskurzusokban számos olyan megoldás, eszköz fellelhető, amelyről a szépirodalmi szövegek elemzése alapján a kutatóknak eddig nem volt tudomása, 3) a valós pletyka témáját és szerkezetét alapvetően meghatározza az adott szöveg célja és keletkezési körülményei, 4) a valós diskurzusok olyan sajátságokkal is rendelkeznek, amelyek még a pletyka mint diskurzustípus meghatározásával, illetve kritériumaival kapcsolatosan is további megfontolásra érdemes kérdéseket vetnek fel.

A kutatómunka egyik további – a fenti 4. megállapítással összefüggő – legfontosabb lépése, hogy a pletykaszövegek kritériumait görcső alá vegyük, és ezzel együtt megvizsgáljuk annak határterületeit, illetve más kommunikációs formákkal (pl. kifecsegés) való kapcsolatait. Mint dolgozatunk elején hangsúlyoztuk: jelen munkánknak nem volt célja, hogy a pletykadiskurzusok részletes elemzését elvégezze a bennük alkalmazott pragmatikai eszközök szempontjából. Ezzel összefüggésben az egyik következő kutatási lépésnek tekintjük, hogy ezt a feladatot az itt feltárt sajátságokra támaszkodva elvégezzük. További fontos célkitűzésünk, hogy elemzéseinket a kvantitatív szempontra is kiterjesszük, azaz ellenőrizzük a feltárt sajátságok egymáshoz képesti előfordulási arányait. Végül szeretnénk részletesen foglalkozni a metapragmatikai tendenciák és a pletyka mint szövegtípus összefüggéseivel, vizsgálataink során különös figyelmet fordítva a nyelvi udvariasság, illetve udvariatlanság problémakörére (Németh és mtsai 2015). Elemzésünket arra is kiterjesztenénk, hogy kimondottan a magyar kultúrában e metapragmatikai tendenciák alapján a pletyka milyen értékekkel bír.¹³

¹³ Köszönettel tartozunk a dolgozat névtelen bírálójának, hogy a kérdésre felhívta a figyelmünket.

Irodalom

- Allport, Gordon Willard (1977), *Az előítélet*. Gondolat, Budapest.
- Al-Hindawi, Fareed H. – Abukrooz, Hassan H. (2012), A Model for the Pragmatic Analysis of Gossip (On the basis of Austen's Emma). *Adab Al-Kufa Journal* 17. College of Arts: University of Kufa. 9–38.
- Al-hindawi, Faraad H. – Mirza, Ramia Fuaad (2015), A Pragmatic Study of Gossip in Richard Brinsely Sheridan's *The School for Scandal*. *International Journal of English Linguistics* 5 (4): 73–86.
- Abukrooz, Hassan H. – Al-hindawi, F.H. (2016), *The Pragmatics of Gossip in Some of Jane Austen's Novels*. LAP Lambert Academic Publishing.
- Andó Éva (2006), A beszélt nyelvi történetmondások elemzésének kognitív és funkcionális szempontjai. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 113–156.
- Austin, John L. (1990), *Tetten ért szavak*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.
- Barkow, Jerome H. (1992), Beneath new culture is old psychology: Gossip and social stratification. In Barkow, Jerome H. – Cosmides, Leda – Tooby, John (eds.), *The Adapted Mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. Oxford University Press, New York. 627–637.
- Berezkei Tamás (2003), *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Brown, Penelope – Levinson, Stephen (2008), *Univerzálák a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei*. In: Síklaki István (szerk.), *Szöbeli befolyásolás. II. Nyelv és szituáció*. Typotex, Budapest.
- Brusk, Jenny – Artstein, Ron – Traum, David (2010), Don't tell anyone! Two Experiments on Gossip Conversations. In: *Proceedings of SIGDIAL 2010: the 11th Annual Meeting of the Special Interest Group on Discourse and Dialogue*, The University of Tokyo, September 24–25, 2010. 193–200.
- Coward, Rosalinda – Ellis, John (1977), *Language and Materialism*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Cox, Bruce. A. (1970), What is Hopi Gossip About? *Information Management and Hopi Fractions*. *Man* 5. 88–98.
- Culpeper, Jonathan (2008), Reflections on impoliteness, relational work and power. In: Bousfield, Derek – Locher, Miriam A. (eds.), *Impoliteness in Language Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York. 17–44.
- Culpeper, Jonathan – Bousfield, Derek – Wichmann, Anne (2003), Impoliteness revisited: with special reference to dynamic and prosodic aspects. *Journal of Pragmatics* 35 (10–11)/10. 1545–1579.
- Dobos Csilla (2012), A pletyka szerepe a belső vállalati kommunikációban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* VII (1). 79–89.
- Dunbar, Robin (1996), *Grooming, Gossip and the Evolution of the Language*. Faber and Faber, London.
- Eggins, Suzanne – Slade, Diana (1997), *Analysing casual conversation*. Cassell, London.

- Eder, Donna – Enke, Janet Lynne (1991), The Structure of Gossip: Opportunities and Constraints on Collective Expression Among Adolescents". *American Sociological Review* 56. 494–508.
- Elias, Norbert – Scotson, John L. (1994), *The Established and the Outsiders. A Sociological Enquiry into Community Problems.* Sage Publications, London.
- Falyuna Nóra (2018), A pletyka pragmatikai megközelítése. In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.), *Aszimmetrikus kommunikáció - aszimmetrikus viszonyok.* Szak Kiadó. 822–845.
- Galántai Júlia – Pápay Boróka – Kubik Bálint György – Szabó Martina Katalin – Takács Károly (2018), A pletyka a társas rend szolgálatában – Az informális kommunikáció struktúrájának mélyebb megértéséért a computational social science eszközeivel. *Magyar Tudomány* 2018/7. https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f8924#matud_f8924
- Grant, Robert M. – Visconti, Massimo. (2006), The strategic Background to Corporate Accounting Scandals. *Long Range Planning*, 39, 361–383.
- Grice, H. Paul (1975), Logic and conversation. In: Cole, Peter –Morgan, Jerry L. (eds.), *Syntax and Semantics 3. Speech Acts.* Academic Press, New York. 41–58.
- Goffman, Erwing (1959), *The Presentation of Self in Everyday Life.* Doubleday, New York.
- Gluckman, Max (1963), Gossip and Scandal. *Current Anthropology* (4), 307–316.
- Gluckman, Max (1968), Psychological, Sociological and Anthropological Explanations of Witchcraft and Gossip: a Clarification. *Man* (3) 20–34.
- Hámori Ágnes (2006), A társalgási műfajokról. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 157–181.
- Hannerz, U. (1967), Gossip Networks and Culture in a Black American Ghetto. *Ethnos*, 32, 35-59.
- Hesz Ágnes (2017), Mi a pletyka?, In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.), *Aranyhíd: Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság; BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 831–844.
- Kadar, Daniel 2017. *Politeness, Impoliteness and Ritual.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Kádár, Dániel Z. – Haugh, Michael 2013. *Understanding Politeness.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Keim, Inken (2001), Klatsch und Tratsch als lustvolles Gruppenerlebnis. Eine ethnographisch-soziolinguistische Studie. In: Zsuzsanna Ivanyi (Hrsg.), *Gesprächsforschung: Tendenzen und Perspektiven.* Verlag Peter Lang, Frankfurt a. M. 131–153.
- Kisfalusi Dorottya és Takács Károly (2018), A pletyka és a reputáció összefüggései középiskolai osztályközösségekben. *Szociológiai Szemle* (28), 1, 83–104.
- Kocsány Piroska (2002), Szöveg, szövegtípus, jelentés. A mondás mint szövegtípus. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Leech, Geoffrey N. (1983). *Principles of Pragmatics.* Longman Group Ltd., London.
- László János (2005), *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába.* Új Mandátum, Budapest.

- Locher, Miriam A. – Watts, Richard J. (2008), Relational work and impoliteness: Negotiating norms of linguistic behaviour. In: Bousfield, Derek – Locher, Miriam A. (eds.), *Impoliteness in Language Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Mouton de Gruyter, Berlin. 77–100.
- Merry, Sally E. (1984), Rethinking Gossip and Scandal. In: Black, Donald (ed.): *Toward a General Theory of Social Control*. 1. Fundamentals. Academic Press, Orlando, 271–302.
- Mey, Jacob L. (2001), *Pragmatics. An Introduction*. Second Edition. Blackwell, Oxford.
- Mészáros Csaba (2012), Két szibériai falu kommunikációs rendszere: a pletyka. In: Czövek Judit – Dyekiss Virág – Szilágyi Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest, 115–133.
- Mérei Ferenc (1984). *Lélektani Napló I. Az utalás lélektana*. Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Németh Luca Anna – Kádár Z. Dániel – Michael Haugh (2015), Nyelvi udvariaság/udvariatlanság és metapragmatika. *Filológia.hu*. 6-7. évfolyam 1-4. szám.
http://www.filologia.hu/images/media/Onallo_cikkek_pdfben/Filologia_2015-16_1-4_4-27_NemethLucaAnna_KadarZDaniel_MichaelHaugh.pdf
- Noon, Mike – Delbridge, Rick (1993), News from behind my hand: gossip in organizations. *Organization Studies*, 14(1), 23–36.
- Ochs, Elinor – Taylor, Carolyn – Rudolph, Dina – Smith, Ruth (1992), Story-telling and a Theory-building Activity. *Discourse Processes* 15, 37–72.
- Paine, Robert (1967), What is Gossip About? An Alternative Hypothesis. *Man* 2. (2) 272–285.
- Petőfi S. János (1997), *Officina Textologica 1. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Pietilä, Tuulikki (2007), Gossip, markets and gender. How dialogue constructs moral value in post-socialist Kilimanjaro. The University of Wisconsin Press, Madison.
- Polanyi, Livia (1979), So what's the point? *Semiotica* 25. 207–241.
- Prasad, J. (1935), Psychology of Rumor: A Study Relating to the Great Indian Earthquake of 1934. *British Journal of Psychology* (26) 1–15.
- Ries, Klaus – Levin, Lori – Valle, Liza – Lavie, Alon – Waibel, Alex (2000), Shallow discourse genre annotation in Call Home Spanish. In: *Proceedings of the Second International Conference On Language Resources And Evaluation, LREC 2000*, Athens, Greece, 31st May-2nd June.
- Sandig, Barbara (1986), *Stilistik der deutschen Sprache*. De Gruyter, Berlin, New York.
- Solomon, Howard M. (1985), Stigma and Western Culture: a Historical Approach. In: Ainlay, Stephen C. – Becker, Gaylene – Coleman, Lerita. M. (eds.), *The Dilemma of Difference. A Multidisciplinary View of Stigma*. Plenum Press, New York.
- Sperber, Dan (2001), *A kultúra magyarázata*. Osiris, Budapest.
- Szabó Martina Katalin – Galántai Júlia (2018), Egy magyar nyelvű spontán beszélt nyelvi korpusz (HuTongue) létrehozásának tapasztalatai. In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.), *Aszimmetrikus kommunikáció - aszimmetrikus viszonyok*. Szak Kiadó. 22–31.
- Szvetelszky Zsuzsanna (2002), *A pletyka*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest.

- Szvetelszky Zsuzsanna (2003), Ways and Transformations of Gossip. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*. (1) 2, 109–122.
- Szvetelszky Zsuzsanna (2010), A pletyka pszichológiája. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Tátrai Szilárd 2006. A narratív diskurzusról - pragmatikai nézőpontból. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 211–232.
- TESz 3. = Benkő Lóránd (szerk) (1976), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Harmadik kötet. Ö-Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 64–90.
- Tomasello, Michael (2002), *Gondolkodás és kultúra*. Osiris, Budapest.
- Verschueren, Jef (1995), Pragmatic perspective. In: Verschueren, Jef – Östman, Jan-Ola – Blommaert, Jan (eds.), *Handbook of Pragmatics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- Verschueren, Jef (1999), *Understanding Pragmatics*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland.
- Waldenfels, Bernhard (1999): *Felelet arra, ami idegen. Egy rezponzív fenomenológia vázlata*. Gond, 20.
- Watts, Richard J. – Ide, Sachiko – Ehlich, Konrad (eds.) (1992), *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs, 59. Mouton de Gruyter, Berlin and New York.
- Wilson, Peter J. (1974), Filcher of Good Names: An Enquiry into Anthropology and Gossip. *Man* 9. (1) 93–102.

Források

444.hu
HuTongue korpusz